
Clarissa Kugelberg

Jämställdhetsideal och könsdiskriminering

– unga människor möter arbetslivet

I Sverige är idealet om lika möjligheter och skyldigheter för män och kvinnor starkt framträdande. I realiteten är dock skillnaderna mellan könen stora. Hur ser unga män och kvinnor på detta i samband med föräldraskap och arbetsliv? Skiljer sig åsikter, förhoppningar och strategier åt mellan könen? Och hur ska de i så fall förstås? Utifrån enskilda intervjuer och gruppsamtal med män och kvinnor mellan arton och trettio år redovisas och analyseras de ungas syn på dessa frågor.*

Dagens unga växer upp i en tid när jämställdhetsideal och traditionella könsideal uttrycks såväl i olika diskurser som i andra handlingar. Föreställningar om kön genomsyrar samhället i olika styrka och betydelser. Hur påverkar detta de ungas strategier och framtidsförhoppningar? Hur förstår de kön och hur formar föreställningarna deras syn på sig själva och sina förutsättningar? Det är med utgångspunkt i dessa frågor som jag har tolkat samtal mellan unga kvinnor respektive unga män om föräldraskap, arbetsliv och jämställdhet. Samtalen härrör från en studie som genomfördes under 1997–98 då arbetsmarknaden i flera år varit mörk, i synnerhet för unga människor. Den syftade till att undersöka föreställningar om familje-

bildning och yrkesliv bland unga som aldrig hade upplevt en situation med full sysselsättning.

Likheterna var slående mellan kvinnornas och männens tankar och förhoppningar som de kom till uttryck i samtalen. För de flesta var yrkesarbete och föräldraskap centrala delar av ett tänkt framtida liv. Bland deras gemensamma förväntningar fanns också bilder av jämställda familjerelationer. En skillnad var dock mycket tydlig. Den gällde hur de såg på sina möjligheter att förena föräldraskap och yrkesliv och vilka krav detta skulle komma att ställa på dem. Männerna talade om att barn skulle komma när det blev dags och de trodde inte att barn skulle påverka deras arbetsliv. Kvinnor däremot talade om att de måste planera för att kunna förena moderskap och yrkesliv. De

Clarissa Kugelberg är kulturanthropolog och forskarassistent i sociologi vid Institutionen för bostads- och urbanforskning, Uppsala universitet.
Clarissa.Kugelberg@ibf.uu.se

---

* Jag vill tacka Christine Roman och Christina Thunwall för konstruktiva kommentarer. Studien som artikeln baseras på har finansierats av Forskningsrådsnämnden (FRN).

liksom männen utgick från att gravida kvinnor och kvinnor med små barn diskriminerades vid rekrytering. Det gällde därför för kvinnor att först få ett fast jobb och helst komma en bit på karriären innan de satte barn till världen. Kvinnorna talade om tiden som skulle räcka till så mycket innan de skulle bli för gamla att bli förälder. De antog också att barn skulle påverka deras arbetsliv. Man kan säga att de förberedde sig för ett könsdiskriminerande arbetsliv. Emellertid uttryckte såväl männen som kvinnorna i hög grad ambivalenta föreställningar om föräldraskap och förvärvsarbete.

I en kort inledning pekar jag på att konstruktioner av moderskap är centrala i synen på kvinnor som avvikande inom arbetslivet. Moderskap har setts och ses också som en grund till kvinnors underordning inom forskningen. Efter en presentation av studien och de teoretiska utgångspunkterna diskuterar jag skillnader i hur männen och kvinnorna resonerade om föräldraskap och i deras föreställningar om hur kön formar föräldraskapet. I nästa avsnitt tar jag upp hur dessa skillnader ligger till grund för könsskiljande strategier. Därefter undersöker jag närmare hur kön aktualiseras i de ungas berättelser om sina arbetslivserfarenheter. Därpå diskuterar jag den mångtydiga bild av jämställdhet som framkommer i berättelserna. För att bättre förstå den komplexitet och ambivalens som kommer till uttryck i berättelserna skisserar jag avslutningsvis hur de ungas meningsskapande kan relateras till omvärldens institutionella förändringar.

Moderskapets förändrade innebörd

Att skapa lika möjligheter och rättigheter för kvinnor och män att försörja sig och att ta hand om hem och barn har under de

senaste decennierna varit centrala mål för jämställdhetspolitiken (se t ex Hinnfors 1991). Men trots nästan 30 år med lagar om jämställdhet och föräldraledighet, med föräldraförsäkring och en utbyggd barnomsorg, och trots att pappor har fått samma rättigheter till betald ledighet för vård av barn som mammor diskrimineras kvinnor fortfarande i arbetslivet (Alvesson & Due Billing 1999, Gonäs m fl 2001). Reformerna har dock medfört betydelsefulla förutsättningar för många kvinnor att förena yrkesarbete och föräldraskap, men samtidigt har de kanske paradoxalt nog, ur arbetslivets perspektiv, ännu starkare än tidigare sammankopplat kvinnor med omsorgsansvar och frånvaro (Kaul 1991, Kugelberg 1999, Widerberg 1991). Kvinnor utför dessutom fortfarande huvuddelen av såväl det informella som det formella omsorgsarbetet.

Fäder tar endast ut en mindre del av föräldraledigheten (12,8 procent av de uttagna föräldrapenningsdagarna och 34,4 procent av dagarna för tillfällig föräldrapenning år 2000 enligt Riksförsäkringsverket 2001). Ökningstakten av pappors uttag tycktes snarast ha bromsats upp under 1990-talet. Familjepolitiken har ändå inneburit betydelsefulla förändringar. Så har pappornas föräldraledighet och ökade deltagande i omsorgen om barnen medfört förskjutningar av den kulturella innebörden i faderskap och därmed förändringar också i innebörden i moderskap. Idag ingår vårdande och ansvar för barnets omsorg och skötsel som delar i vad en far naturligen gör (Hwang 1985, Nilsson 1992, Sandqvist 1993).

Arbetsfördelningen mellan män och kvinnor inom hushållet samt kvinnors förhållningssätt till familj och barn har lyfts fram som förklaringar till den starka könssegregationen inom arbetslivet. Män och kvinnor finns i olika sektorer av arbetsmark-

naden och på olika nivåer, och kvinnors löner är i genomsnitt lägre än männens. Förhållandena i arbetslivet har framhållits som andra förklaringar (Baude 1992, Blomqvist 1994, Fürst 1985, Göransson 1988, Roman 1994). Könskodning av yrken och arbetsuppgifter och stereotypa föreställningar om mäns och kvinnors egenskaper och kvalifikationer är väldokumenterade företeelser (Alvesson & Due Billing 1999). Kvinnor och män förväntas utöva olika yrken och utföra olika arbetsuppgifter och de bemöts och behandlas på skilda sätt. Arbetstidens längd ses som ett mått på produktivitet och effektivitet. Den som arbetar deltid eller har hög frånvaro från jobbet blir betraktad som avvikande från normen. Detta drabbar kvinnor som associeras med moderskap och frånvaro för vård av barn. I synnerhet karriärjobb ses som oförenliga med moderskap (Bailyn 1993, Edlund m fl 1990, Eriksson 2000, Kugelberg 1999, Wahl 1996).

Just moderskapets biologiska grunder: kvinnans förmåga att bära, föda och amma barn, har setts som roten till arbetsdelningen mellan män och kvinnor och till kvinnors underordning både inom forskning och kvinnorörelser (Rosaldo 1974). För kvinno- och jämställdhetsrörelsen har därför en förändring av fadersrollen utgjort ett viktigt mål. Kravet på sextimmars arbetsdag ställdes för att småbarnsmödrar inte längre skulle ses om avvikande i arbetslivet och för att ge både män och kvinnor tid till omsorgsarbete och vila. Idag framförs kravet på en lagändring som ska dela föräldraledigheten lika mellan pappan och mamman (Bang 2001).

Idag återskapas således gamla könsstrukturer och komplementära bilder av män och kvinnor. Samtidigt formar jämställdhetssträvanden nya bilder. Unga människor

möter dessa dubbla budskap och tvingas förhålla sig till dem när de funderar över sina kommande liv, och det avspeglades i samtalen som jag genomförde med unga kvinnor och män. I artikeln diskuterar jag hur motstridiga synsätt formades i samtalen om mötet med arbetslivet, jämställdheten och föräldraskapet, i deras tolkningar av egna erfarenheter och som generaliserande påståenden. Här fanns både berättelser om jämställdhet och om traditionell familjeideologi och arbetsdelning.

Utgångspunkter

Artikeln bygger på intervjuer, enskilda och i grupper. De gjordes i Gävle 1997–98 och genomfördes som en del i ett europeiskt jämförande projekt. I den europeiska studien ville vi jämföra hur unga människor i England, Irland, Portugal, Norge och Sverige såg på sina framtida arbets- och familjeförhållanden och vilka strategier de utvecklade (se Brannen m fl 2002). Här behandlas enbart det svenska materialet och diskuteras utifrån en aspekt – nämligen de ungas föreställningar om kön.

Intervjuerna pågick under omkring två timmar. Jag gjorde 21 gruppintervjuer med två till fem deltagare och tio enskilda intervjuer. Sammantaget deltog 78 personer, varav sex deltog både i en enskild intervju och i en gruppintervju. Det var kvinnor och män 18 till 30 år gamla, födda 1968–74. Några var sistaårselever på ett tekniskt gymnasium respektive ett vårdgymnasium. Andra var arbetslösa eller tillfälligt anställda inom kommunens barn- och äldreomsorg och på Ericsson. Vidare var en del fast anställda på Ericsson, studenter på dels ett datorprogram dels en sjuksköterskelinje på Högskolan. Det var således unga män och kvinnor med olika relationer till arbetslivet

och olika utbildningserfarenheter. Urvalet gjordes för att få en så stor variation som möjligt i dessa avseenden, vilka antogs ha betydelse för informanternas synsätt och strategier. Valet av de två sektorerna, den tekniska och vårdsektorn, antogs också ge en intressant variation då de skiljer sig åt på många sätt och förknippas med olika attityder till förvärvsarbete (Hagström 1991). Det var sex till åtta personer i varje kategori. Bland deltagarna fanns ensamstående och samboende, några var gifta och några få hade barn.

I grupperna deltog män och kvinnor var för sig, utom i ett fall, och personer med liknande utbildnings- och arbetsmarknadsbakgrund för sig. Indelningen skedde dels för att möjliggöra en jämförelse mellan grupperna och dels för att deltagarnas likartade erfarenheter antogs ge goda förutsättningar för diskussioner om deras specifika förhållanden (jfr t ex Hughes & Dumont 1993, se också Smithson & Brannen 2002). De samlades för att berätta om hur mäniskor i deras ålder tänkte om sitt framtida arbets- och familjeliv och vilka strategier de utvecklade. Hälften kände redan varandra och hälften träffades för första gången.

I artikeln står de ungas könsförståelse i centrum. Könsföreställningar genomsyrar det svenska samhällets alla nivåer och områden, men de har varierande innebörder och styrka (Thurén 1996). En central fråga i denna artikel är därför vad kön innebar för de unga kvinnorna och männen när de presenterade sig själva, tolkade sin situation och sina framtida möjligheter. Mina frågor började ibland med "hur tänker unga mäniskor i er ålder", vid andra tillfällen med "hur tänker killar och tjejer i er ålder". Emellanåt snävade jag in frågan till "hur tänker killar i er ålder" och ibland "hur tänker tjejer i er ålder", dvs jag begärde då att

de skulle tänka i motsatser. Ibland stack jag in frågan "är det skillnad i bemötandet av killar och tjejer"? Själva intervjusituationen innebar då en uppmaning till informanterna att medvetet formulera tankar och erfarenheter om kön. Kanske styrde de senare frågorna in de ungas tankar i ett polärt tänkande på ett sätt som deras vardagliga liv inte skulle ha gjort. Kanske ledde dessa frågor till att de överbetonade könsskillnaderna med följd att variationer i könsföreställningar försvann och de situationsbundna innebörderna slätades över. Men intervjuerna innehåller ett variationsrikt material som tyder på att diskurser om kön hör till deras livssammanhang och är något som de på olika sätt förhåller sig till.

Såväl enskilda intervjuer som gruppintervjuer är en form av socialt samspel där också intervjuaren deltar i det som kan ses som förhandlingar om olika tolkningar och meningskonstruktioner. I gruppintervjuerna hade jag som intervjuare en mindre framträdande roll. Många gånger behövde jag bara inledningsvis lansera ett ämne för att en diskussion skulle ta fart. Samtalen pendlade mellan allmänna utsagor av normativ och generaliserande karaktär och individuella erfarenheter och aktuella praktiska problem. Gruppintervjuerna gav inblick i hur deltagarna tillsammans skapade mening, medan de enskilda intervjuerna gav möjlighet att undersöka informanternas utsagor utifrån deras livshistorier och individuella perspektiv.

En utgångspunkt för mina tolkningar är att samtal är rörelser mellan tidigare praktisk kunskap, färdiga begreppsliga tolkningar och nyskapande tolkningar (Jackson 1996, Wagner 1981). I berättelser vävs personlig och social mening samman i en språklig dräkt som formas av det sociala samspelet. När informanter sätter ord på erfarenheter

för att exemplifiera påståenden och antaganden blir individuella upplevelser tolkade på nytt och omgjorda på ett sätt som gör dem verkliga och igenkänningsbara för andra genom de färdiga tolkningsramar som samhällsdiskurser och konventioner erbjuder. Det ligger med andra ord flera lager av socialt formade meningssammanhang och individuella erfarenheter i de ungas berättelser.

I artikeln använder jag diskurs i meningen ett avgränsbart språkligt sammanhang, som systematiskt ringar in och formar innebörder, i det här fallet i kön (Fairclough 1995, Foucault 1971). Diskursbegreppet ger möjlighet att urskilja enskilda meningssammanhang i den mångfald av samtidigt existerande och ofta motstridiga meningssammanhang, som det senmoderna komplexa samhället består av. Det är användbart för att undersöka hur de unga människorna skapade mening genom att knyta an till diskurser i samhället och av vilka samhälleliga diskurser de fick redskap för att förstå sin situation och sig själva. Men det innebär som framkommit inte att jag betraktar människors meningsskapande som avgränsat till samhälleliga diskursers meningssammanhang. Tvärtom utgår jag från att meningsskapandet sker genom alla sorters handlingar, med hjälp av alla sinnen och i det vardagliga samspelet mellan människor (Bloch 1990, Rudie 1995, Sahlins 1985). Diskurserna ingår alltså i ett vidare sammanhang av meningsskapande processer och utsätts för prövning genom att brytas mot människors erfarenheter och tolkningar. Diskurserna om kön kan med detta synsätt betraktas som redskap för att tolka omvärlden, men utan att låsa aktörerna till ett synsätt eller till en tolkning. Den mångtydighet och ambivalens, som präglar världen och det spel av motstridiga diskurser som pågår, erbjuder och uppfordrar till nytolk-

ningar och omtolkningar av etablerade diskursers meningsmönster (Järvinen 1996, Simonsen 1996). Det för-givet-tagna i diskurserna återskapas genom praxis, men det omprövas också och förändras genom människors handlingar och erfarenheter och genom deras strävan att tolka och skapa mening (Douglas 1975). I analysen av de ungas samtal får jag, med diskursbegreppet, redskap att undersöka deras meningsskapande i förhållande till samhälleliga konstruktioner av kön.

Föräldraskap – en fråga om både komplementaritet och likhet

Det fanns åtskilliga likheter mellan männens och kvinnornas förhoppningar och farhågor inför framtiden. Både kvinnor och män, dock inte alla, skisserade ett önskvärt framtida liv med yrkesarbete och familj. För dem var ett fast jobb med regelbunden lön en förutsättning för det goda livet och nödvändigt för att så småningom kunna bilda familj. De beskrev också ett jobb som något betydelsefullt i sig, som skulle ge dem självkänsla, möjligheter att utveckla sig, delaktighet och gemenskap med andra vuxna och stadga åt tillvaron (Kugelberg 2000, 2003a). Förhoppningar handlade om att först leva på egna villkor utan förpliktelser mot andra, uppnå ekonomisk självständighet och social stabilitet och först senare bilda familj. Det senare avspeglades bl a i en negativ bild av tidigt föräldraskap. Att skaffa barn innan man hade uppnått en god ekonomi och ett tryggt socialt liv med god standard sågs nästan som något förkastligt. De som ville ha barn tidigt förhöll sig till denna nedvärderande bild genom att försvara sitt synsätt (Kugelberg 2003b). Att skjuta upp föräldraskapet kan sägas utgöra en ny samhällsnorm relaterad till 1990-talets arbetsmarknads-

situation och till samhällsförändringar såsom utbildningstidens förlängning (SCB 1995).

En dominerande bild, dock ej den enda, av det önskade framtida livet omfattade en helhet bestående av yrkesarbete, familj, barn och hus, ett ideal som överensstämmer med bilden av den traditionella heterosexuella kärnfamiljen (jfr Ungdomsstyrelsen 1998). Bilden inbegrep livslångt samliv och stabilitet. Både män och kvinnor ansåg att det var viktigt att ge sina barn en god standard. För de yngsta var det på en gång något självklart och något hypotetiskt, medan andra inte såg någon plats för barn i sina framtida liv. Till de gemensamma dragen i kvinnors och mäns samtal hörde också en uppfattning att samhällets stöd till barnfamiljer utgjorde en självklar del av föräldrars rättigheter samt en diskurs om rättvisa mellan könen. En återkommande föreställning var att samhället utvecklas mot allt större jämställdhet, dock varierade synen på vad jämställdhet är både mellan män och kvinnor och inom grupperna. Detta diskuterar jag längre fram.

Undersökningen gjordes 1997–98 när det var hög arbetslöshet, och i synnerhet bland unga människor hade tillfälliga anställningar blivit mer utbredd. Arbetsmarknadens problem avspeglades i samtalen. Både männens och kvinnornas samtal präglades av osäkerhet inför framtiden. Det handlade om svårigheter att välja utbildning och yrkesinriktning och att få arbete. Genomgående betraktades detta som den enskilda individens problem. Det betydde att resurser i vid mening; kunskap, erfarenheter, ekonomiska resurser eller socialt nätverk hade stor betydelse för om de såg med tillförsikt eller oro på sina möjligheter. Detta märktes i skillnader i framtidstro mellan de arbetslösa och dem som hade arbeten, mellan dem som fortfarande inte hade gått ut gymnasiet och dem som hade en högskole-

utbildning eller studerade på högskolan och såg en ljus arbetsmarknad framför sig. Det rörde sig således om skillnader som var relaterade till hur väl de var integrerade i samhället (Kugelberg 2003a). Slutligen lyfte både män och kvinnor fram diskrimineringen av unga kvinnor vid anställningsförfaranden, då kvinnorna tillfrågades om eventuella barn och framtida planer på barn.

Emellertid avspeglade kvinnornas och männens samtal könsskiljande föräldraideal. Kvinnor tog upp frågan om hur yrkesarbete och föräldraskap skulle kunna förenas. I deras visioner balanserades idealbilder av moderskapet mot ett kommande yrkeslivs krav. Förhoppningar om att få mycket tid med sina barn genom deltidsarbete och föräldraledighet under längre perioder var återkommande element i deras ideal. I deras bilder framskyntade det traditionella modersidealet, där mamman har huvudansvar för barn. Både män och kvinnor motiverade varför mamman måste ha den första tiden av föräldraledigheten med amningens stora värde för barnets välfärd.

I följande citat ryms två synsätt som trädde fram i intervjuerna som visar variationen, i detta fall bland kvinnor. I samtalet deltog gymnasietjejer från vårdskolan 17–20 år:

A: Jag skulle vilja vara hemma ett år först, annars skulle man bli så svartsjuk. För det är ju liksom den tiden mellan barn och mamma som jag tror är så himla viktig. Men sen – så klart att killen får vara hemma med barn. Men första året är liksom mitt på nåt sätt.

B: Nej, så tycker inte jag.

A: Kanske nån månad eller så, att dom skulle liksom få låna...

B: Nej, jag tycker att man har lika rätt – båda har lika stor rätt att vara hemma.

Det får man komma överens sinsemellan vem som ska vara det, tycker jag.

Senare:

I: Vi pratade om det här med föräldraledighet. Du sa att du tyckte pappan och mamman tillsammans ska dela på det. Vad säger ni om det?

B: Mm. Det tycker jag. För jag tycker pappan kan vara hemma och dela barnets...

A: Hur gör man då? Då får man barn, och så – om man har tur – får man amma ganska länge, kanske till dom får tänder. För det är ju bra för barnet att amma så länge som möjligt. Kanske vi säger att det har gått sex månader, och ändå så behöver ju barnet sin mamma ganska länge. När ska pappan komma in?

B: Han kan väl komma in efter sex månader ändå.

C: Han kan ju komma in efter några veckor.

A: För dom första sex månaderna...

C: Det spelar ju ingen roll.

A: Jag tycker liksom det där med att amma – för det är så viktigt.

C: Man kan ju ge den mjölken ändå.

A: Men det ger ju närhet för barnet också att få amma. Jag tror det är jätteviktigt att amma. Jag blev inte ammad, och jag tror det är därför jag är allergisk mot allt och alla. Jag tror det har jättestor del till...

B: Jag tror det är bra att barnen har pappan nära – samma närhet som mamma.

C: Ja, precis – jag tror det har lika stor betydelse.

Den ena bilden kan sägas bygga på traditionella ideal. I denna bildar mamman och barnet en kärnenhet och mamman har förfoganderätten till barnet, en rätt som hon kan låna ut till pappan. Mamman ses som oersättlig för barnet inte bara genom amningen utan också genom den mångbott-

nade relation, som antas uppstå mellan barnet och mamman under den första tiden. Biologiska och psykologiska skillnader mellan könen motiverade således kvinnornas särställning. I den psykoanalytiska teoribildningen betraktas den som symbiotisk och anses ha avgörande betydelse för barnets utveckling (Bowlby 1970). Symbiosens betydelse har utgjort ett argument mot småbarnsmammors förvärvsarbete i debatten om jämställdhet och föräldraskap

I den andra bilden läggs stor vikt vid rättvisa mellan föräldrarna och föräldraskapet ses som något socialt tillägnat i samvaro och samspel med barnet. Också pappan förutses kunna ge barnet näring. Detta medför att amningen inte får samma roll i att skilja ut mamman som den oersättliga, som hon har i den förra bilden. Kvinnor motiverade varför män borde ta föräldraledigt med att det skulle vara bra både för barnet och pappan och att barnet behöver nära relationer till båda föräldrarna. Att mannen skulle få tillfälle att lära sig rutinerna i hemmet till nytta för hela familjen, var ett annat motiv. Dessa motiv stämmer väl överens med dem som förs fram i diskussionen om föräldraskap inom den offentliga jämställdhetsdiskursen, bland annat i informationsmaterial till nyblivna föräldrar.

I männens samtal framträdde också de två olika bilderna. Män motiverade emellertid lite annorlunda. De utgick mer från sig själva och sade: "jag skulle vilja", eller att "det skulle vara roligt att lära känna sitt barn" och att de ville att barnet skulle lära känna dem. Lika fullt trodde få män att deras yrkesarbete skulle påverkas av ett föräldraskap.

Bilderna formas i två samhällliga diskurser, i å ena sidan jämställdhetsdiskursen och i å andra sidan komplementaritetdiskursen, som båda återskapas i vår tid och har funnits parallellt under hela 1900-talet

(Carlsson Wetterberg m fl 2002). I informationsmaterial till unga föräldrar blandas ideal från båda. Där betonas båda föräldrarnas betydelse och att föräldraledigheten ska delas. Samtidigt understryks amningens stora betydelse för barnet liksom mammans betydelse under den första spädbarnstiden (Näringslivsdepartementet 2001). Som citatet ovan visar lades i samtalen fragment från båda diskurserna intill varandra och bildade tvetydiga bilder av likheter och skillnader mellan mödrar och fäder. Uppfattningar om biologiska och sociala skillnader blandades med uppfattningar om likheter.

Två särskiljande drag återkom. Det var för det första amningen, som framställdes som en självklar och obestridlig orsak till att mamman måste ha den första delen av föräldraledigheten, oavsett vilka andra föreställningar de hade om likheter och skillnader mellan könen. Det andra var mäns högre lön. Lönen framställdes som ett givet skäl till att en pappa inte kunde ta ut en längre tids föräldraledighet. I många samtal innebar att dela föräldraledigheten rättvist att ta hänsyn till dessa förhållanden. Man kan säga att de traditionella könsskillnaderna återskapades i ett rättviseperspektiv. Emellertid gavs "att dela" också andra innebörder. I dess mest radikala form var rättvisa att föräldraledigheten bokstavligen skulle delas lika och att pappan skulle komma in tidigt.

De unga vuxna hade mött det komplementära idealet under sin uppväxt i föräldrars och andras vuxnas praxis och ideal. De hade mött det i arbetslivet och i mer eller mindre explicita förväntningar på och värderingar av män och kvinnor. Man kan säga att idealet idag återskapas mer i handlingar och underförstådda förväntningar än i tydliga språkliga utsagor, även om det också uttrycks i den offentliga debatten. De

unga männen och kvinnorna förhöll sig till de komplementära idealen när de berättade om sin uppväxt och om sina förväntningar på föräldraskapet. De bar med sig minnen från uppväxten som ideal, men också som motbilder.

Jämställdhetsidealet hör i hög grad till en offentlig diskurs och utgör ännu inte en allmänt utbredd förkroppsligad praxis. Visserligen framträdde variationer i de ungas berättelser, där det också fanns skildringar av en uppväxt i ett hem med jämställda föräldrar. Blandningen av motsatta ideal och värden avspeglar en omvärld där mångtydigheten skapas i såväl praxis som diskurs. En diskussion bland fyra arbetslösa killar, 22–28 år gamla, illustrerar hur jämställdhetsideal blandades med föreställningar om biologiska och sociala skillnader mellan kvinnor och män:

I: Hur ser ni på det – vems ansvar är det att ordna så det går att både ha barn och familjeansvar och att klara av ett jobb?

A: Givetvis båda föräldrarna.

I: Lika mycket pappan som mamman?

A: Ja.

B: Varför ska man sätta över det på kvinnan för? Jag tycker mannen har exakt lika stor skyldighet att ta ansvar för barnet. Han har lika stort ansvar som hon har. Så jag tycker inte man ska lägga över det på henne.

Senare:

B: Jo, det tycker jag stämmer som han säger. Det är bättre att hon får vara hemma mer med barnet första tiden...

C: Inte för att kvinnan ska vara hemma mer med barnet, utan att hon fyller en större funktion i början. Första tiden då så...

A: Sen är det väl lite synd att det blir väl ekonomiska perspektiv där också, att

tjänar gubben mer är det kanske bättre att han är kvar på jobbet då. Tyvärr – för då förlorar man ju att liksom etablera den där kontakten...

I: Du menar att pappan förlorar kontakten med barnet.

A: Ja, jag tror det – från det att dom är riktigt små – dom ser mamma hela dan, sen ser man gubben på kvällen som kommer hem lite trött och vresig, säger hej och läser tidningen.

B: Jag tror att grogrunden för barnets uppväxt formas de första två åren, vilka intryck man som bäbis får då, vem pappa är. Pappa är den konstiga figuren med skäggstubb som kommer in klockan fem på eftermiddag och är trött och så, som du sa... pappa är den som håller i en så man får ligga i ens famn t ex vid frukostbordet eller nåt sånt. Så det tror jag spelar stor roll – större roll än vad vi, än vad man vet.

Först vill jag peka på hur de på ett för-givet-taget sätt lade ansvaret på föräldrar att jämka samman förvärvsarbete och föräldraskap och inte på t ex arbetsgivaren att organisera arbetet efter föräldrars behov. Den senare tanken saknades i de ungas resonemang.

Männen framställde delat ansvar som något självklart, men uttryckte också att hänsyn måste tas till skillnader mellan könen, samtidigt som de uttalade oro för att pappan kanske inte får chansen att få ”bli” pappa i samspelet med barnen på grund av att han är för mycket frånvarande. I deras ögon blev mannen pappa i samvaron med barnet, genom sina handlingar. Detta formar en radikalt annan syn på pappan än den som den traditionella bilden ger. Den senare utgår främst från den tillskrivna rätten och auktoriteten som det biologiska faderskapet ger och från försörjarrollen. De

unga männen lyfte fram motstridiga värden som skapade ett dilemma mellan praktiska hänsyn och pappablivandets förutsättningar.

Könsskillnader konstruerades också i samtalen i form av stereotypa antaganden om könen. Både killarna och tjejerna svarade att killar tänker i karriärbånan, att de har målet att tjäna pengar, och skaffa sig coola prylar. – Killar är mer kräsna på vad de sysselsätter sig med. – Killar är mer emot att skaffa barn och vill vara fria, men de är också mer bundna till sin mamma och bor hemma längre. – Tjejer tänker mer på att bilda familj, och är mer stressade av allt de ska hinna med. – Tjejer planerar mer för framtiden. Stereotyperna gav bilder av killar som mer yrkesorienterade och av tjejer som mer familjeorienterade. Detta kan jämföras med att både männen och kvinnorna framställde sig själva som såväl yrkes- som familjeorienterade. Stereotyperna återskapade främst traditionella könsideal där mäns och kvinnors egenskaper framstår som komplementära. De ungas förhoppningar inför framtiden byggde där-emot också på förändrade könsideal och nya kulturella konstruktioner av man och kvinna där likheter mellan könen var framträdande. De stereotypa påståendena kan förstås som svar på mina frågor om skillnader mellan kvinnor och män, som kan ha framkallat ett skillnadstänkande motsvarande det som pågående formas i diskurser, i de ungas omvärld. Dock svarade inte alla med stereotypa påståenden, andra svarade mer nyanserat med att det kanske inte är så stora skillnader, eller att det finns också skillnader mellan kvinnor och mellan män.

De ungas föreställningar om diskriminering och deras strategier

Nästan alla kvinnor, som sökt arbete, hade mötts av frågor om de planerade för att få

barn eller hade barn. Både kvinnor och män hade hört talas om kvinnor som hade nekats jobb eller t o m blivit av med ett arbete på grund av graviditet. Ingen av männen hade fått samma fråga, men både män och kvinnor hade hört talas om att män hade tillfrågats om familj och barn vid anställningsintervjuer. Kvinnorna hade således upplevt en negativ särbehandling på grund av sitt kön.

Föreställningar om diskriminering av kvinnor vid rekrytering formade kvinnornas syn på framtiden, och omvandlades till en medveten framförhållning. Den handlade om att först bli klar med utbildningen, sedan söka jobb och först efter att ha arbetat några år försöka få barn. Strategin motiverades av gravida och nyblivna mammors svårigheter att få jobb. Ett fast jobb sågs som ett villkor för att bli mor, eftersom det gav rätten att behålla arbetet efter föräldraledighet, liksom rätt till deltid och ledighet för vård av sjukt barn. Kvinnornas integrering i arbetslivet och deras utbildningsbakgrund påverkade därför deras syn på förutsättningarna att ha barn i framtiden. Arbetslösa kvinnor utan yrkesutbildning talade om föräldraskap som något svåråtkomligt och högst osäkert. Kvinnor med arbete eller i utbildning, som de visste skulle leda fram till jobb, talade däremot om föräldraskap som något som naturligen skulle komma.

Andra skillnader mellan kvinnor och män var att kvinnorna upplevde en tidspress över allt de ville hinna med innan de blev för gamla för att få barn. Kvinnorna uttryckte också bekymmer över sin partners arbetssituation. Ett skäl att vänta med barn var att mannens arbetssituation inte gav utrymme för föräldraledighet och delat ansvar.

Männen talade om föräldraskap och barn som något som skulle komma i sinom tid

och som inte skulle påverka deras yrkesliv. Emellertid fanns undantag: En sjuksköterskestuderande önskade möjligheter att vara hemma med barn under flera år och en annan, också han sjuksköterskestuderande, önskade arbeta dagtid om han fick barn.

Kvinnliga tekniker berättar om manliga arbetskamrater som delade ansvaret för sina barn med mödrarna utan att detta ändrade den ytliga bilden av dem som heltidsarbetande pappor. Man kan säga att papporna höll normen om den heltidsarbetande pappan levande. Samtidigt som de tog del i den dagliga vården, dolde de detta. Samma mönster fann jag under ett fältarbete på ett multinationellt företag. Det var vanligt att pappor, som alla heltidsarbetade, var lediga för att ta hand om barnen vid sjukdom eller för att ta barn till barnvårdscentralen. Många gånger skedde detta genom att de använde kompensationsledighet eller sk förtroendetid. Förtroendetid innebar att de kunde gå ifrån arbetet under dagen mot att de tog igen det senare (Kugelberg 1999). Att inte explicit begära föräldraledighet innebar en anpassning till normen, men samtidigt formade papporna ett nytt omsorgsgivande faderskap. På ytan liknade detta den traditionella pappamodellen – men det var något nytt.

Föreställningen att föräldraskap är något som förändrar kvinnors arbetskapa-citet men inte männens lever kvar inom arbetslivet. Det anses riskfyllt att rekrytera unga kvinnor trots att arbetsdelningen mellan könen förändrats liksom synen på moderskap och faderskap (det borde vara riskabelt att också rekrytera män som planerar att bli – eller redan är fäder). Kvinnors önskan att arbeta deltid och att ta huvuddelen av föräldraledigheten motsvarar förväntningar, som återfinns i arbetslivet, på att de som kvinnor kommer att vara frånvarande för vård av

barn. Detta medverkar till att upprätthålla könsskillnaden.

Redan att hitta sätt att förena det egna modersidealet med yrkesidealet var problematiskt för många kvinnor. Mötet med diskrimineringen medförde ytterligare problem som ställde än större krav på sammanjämnningar.

Vi kan alltså se att erfarenheter av könsdiskriminerande processer gav kvinnorna andra och sämre förutsättningar än männen. Kvinnorna tänkte strategiskt för att jämka samman sina yrkesplaner med sina förväntningar inför ett eventuellt moderskap, oavsett vilket modersideal de identifierade sig med. Man kan således säga, att de unga kvinnorna och männen förhöll sig könsdifferentierande för att uppnå en kombination av yrkesliv och föräldraskap.

Tolkningar av arbetslivets könsförtryck

Vid anställningsintervjuer mötte kvinnorna attityder som direkt associerade till moderskap, något som påverkade bedömningen av den enskilda kvinnan vid rekryteringen (jfr Kopytoff 1990). Begreppet diskriminering användes dock sällan när kvinnorna berättade om särbehandlingen. I samtalen fanns tvärtom en benägenhet att tona ned företagets ansvar för könsdiskrimineringen. Följande citat, från ett samtal mellan tillfälligt anställda kvinnor inom vården, illustrerar den kluvna syn som återkom i samtalen. Särbehandlingen sågs som orättvist, men samtidigt lade de skulden på sig själva. De var 20–28 år gamla, två hade barn.

A: Ja, dom (männen) får inte frågan om dom har småbarn. Det vet jag, för några år sen innan jag började jobba inom det här, så hade jag lite ströjobb här och där.

Det första dom frågade var: har du barn? Och det tror jag inte de frågar en kille om. Det tycker jag är orättvist. Även om det är vanligt med pappaledighet nu, men det är ju så kort tid som dom ställer upp, eller som dom har råd. Karlar förlorar ju mycket mer pengar.

D: Ofta är det så att är barnen sjuka är mamman hemma, killarna tjänar ju mer. Och så tar man på sig det som tjej också, man viker sig lite för lätt också, när man har den här rollen som mamma, jag tror faktiskt det.

Diskrimineringen sågs delvis som orsakad av kvinnors villighet att ta huvudansvaret för barnen, och gjordes därmed till ett jämställdhetsproblem för det enskilda paret. Därmed befriades arbetsorganisationerna från ansvaret för särbehandlingen. De unga kvinnorna talade om kvinnors stora ansvarsstagande som något som de å ena sidan skulle önska ta för sin egen och barnets skull, men å andra sidan som ett åtagande som de skulle tvingas ta eftersom inte männen tog sin del.

För de högutbildade kvinnliga teknikerna tycktes de könsspecifika förhållandena vara särskilt konfliktfyllda. De talade om stora problem med att sammanjämka yrke och föräldraskap. De kom in på situationen för kvinnor gång på gång och diskuterade länge utifrån sina erfarenheter. Till de problem som de beskrev hörde den snabba teknikutvecklingen. Den tilldelades en del av skulden för särbehandlingen och därigenom lyftes ansvaret från företaget. Istället gjordes problemet till kvinnans eget, hon skulle lösa det genom att hålla sig å jour med den tekniska utvecklingen och inte vara borta från verksamheten någon längre tid. Detta illustreras i det följande citatet från ett samtal mellan två kvinnor,

23 och 26 år gamla, den ena singel den andra samboende. Båda gick ett datorprogram på högskolan:

A: Speciellt i de yrkena som vi kommer att få, så blir det nog svårt att vara hemma. För att tekniken går framåt så väldigt fort – och hänger man inte med då, så hamnar man nog långt bak igen.

B: Ja, det tror jag också. Jag tror inte det går att vara hemma i flera år med barn, utan man får nog planera sitt barnafödande lite grann. Fast jag tror att det passar in – tyvärr.

I: Hur då?

A: Nej, men att man kanske föder ett barn och är hemma med det barnet ett tag. Och sen börjar man jobba igen – och så kanske man får ett till barn. Men att man inte blir borta fler år på raken, utan att man kanske – ja, få dela upp det lite grann. Och sen att man kommer tillbaka och sen är borta igen ett tag och sen kommer tillbaka igen.

De uttryckte en förståelse för att företag inte ville anställa en kvinna som eventuellt skulle komma att begära föräldraledigt. Organisationernas handlande gjordes rimligt ur ett ekonomiskt perspektiv, där föräldrars uttag av ledighet sågs som ren förlust för företaget. Samtidigt såg de detta som en orättvisa mot kvinnor. Ambivalensen ökade ytterligare av att de la skulden på sig själva för att ta huvudansvaret för barnets behov, såsom framkom i det föregående citatet. Arbetskamraterna uttryckte förståelse för att föräldralediga mödrar sågs som en belastning. I citatet nedan illustreras på nytt kvinnors tvetydiga situation. Det kommer från ett samtal mellan fyra högskoleutbildade kvinnliga ingenjörer, 26–30 år gamla, ingen av dem hade barn.

C: Visst. Jag var på kurs med en arbetskompis och då uttryckte han sig så här att man anställer ju hellre unga grabbar som kan jobba hur mycket som helst än ensamstående mammor som måste hem och hämta på dagis. Jag tyckte att det var en väldigt sned bild och speciellt som han då är en ensamstående pappa och borde veta vad han snackar om, men just det här att tjejer i 25-årsåldern de ska bara hämta på dagis hela tiden och vara hemma med sjukt barn, medan killar i 25-årsåldern de kan jobba hur mycket som helst.

B: Men samtidigt kan man ju förstå att man hellre gör det tycker jag.

C: Visst, jag förstår att han gör det men det är bara den synen och det är säkert så också att tjejerna går hem och hämtar på dagis, men liksom att man tänker så.

B: Det måste ju finnas lika många pappor i 25-årsåldern som det finns mammor.

C: Ja men, precis.

B: Man är två om det förhoppningsvis.

C: Men jag tror att det är tjejerna som tar över ofta och säger ”äh, jag går hem”. Det funkar så, så vi har oss själv att skylla till en väldigt stor del också.

B: Det ligger mycket i det.

Å ena sidan accepterade de inte att bli särbehandlade för att de var kvinnor, å andra sidan förstod de grunderna för särbehandlingen och lade skulden på sig själva, då de betedde sig på ett sätt som inte uppfyllde företagets krav på närvaro. De talade ironiskt om att bara småbarnsmammor och inte småbarnspappor drabbades, men pekade ut kvinnorna som de som styrde vem som skulle ta hand om barnen. Man kan säga att de, å ena sidan inom jämställdhetsdiskursens meningssammanhang, lyfte fram det orättvisa i särbehandlingen och att de å

andra sidan inom företagsdiskursens logik, förstod attityder inom företagen som betonade arbetstidens längd och de anställdas närvaro vid rekrytering (jfr Bailyn 1993, Haas & Hwang 1995, Lewis 1996, Lundén Jacoby & Näsman 1989). De kvinnliga högutbildade teknikernas tolkningar måste ses i ljuset av de tydliga motsättningar mellan yrkesarbete och hemarbete som tycktes upprätthållas i synnerhet inom deras yrkesområde.

De kvinnliga ingenjörerna lyfte fram flera av de processer som bidrar till diskrimineringen av kvinnor i arbetslivet. De talade om sådant som kallas homosocialitet – att män föredrar att arbeta tillsammans med andra män och rekryterar och befordrar andra män – och om marginaliseringen av kvinnor på manligt dominerade arbetsplatser. De berättade om män som inte lyssnade på kvinnor och ignorerade dem och om hur kvinnliga arbetsledare både fick kritik av chefer och underlydande (jfr Lindgren 1985).

Samma kvinnor berättade om hur de ansträngde sig att motverka mäns nedvärdering av dem. Så t ex ansträngde de sig att inte bete sig "kvinnligt" för att få respekt från männen, dvs genom att inte motsvara männens stereotypa förväntningar på dem som kvinnor. I vissa situationer hindrade männens bemötanden dem från att bete sig så som de ansåg rätt och rimligt för alla människor, därför att det förknippades med ett kvinnligt beteende.

B: Men nånting som jag tycker är hemskt just det är hur man blir behandlad som tjej är att man inte kan vara sig själv riktigt. Bara en sån sak att när man har ett möte så tycker jag att sitter jag närmast kaffekannan och håller upp åt mig själv då kan jag lika gärna hålla upp åt

allihopa men om man verkligen känner att man medvetet låter bli för att jag är tjej och ska banne mig inte hålla inte upp åt de andra. Det känner jag ofta alltså.

D: Jo, men det är för att de missbrukar det om du gör det.

B: Ja men precis, och man känner verkligen att så ja lilla gumman du har hittat din plats nu.

De traditionella värdena och könsrelationerna bibehålls bl a med hjälp av stereotyper som motiverar särbehandling och formar bilderna av kvinnor och män som olika. Detta har påvisats i en stor mängd forskning om arbetslivet (Alvesson & Due Billing 1999, *Journal of Social Issues* 2001, Lindgren 1999). De unga kvinnorna kände inte bara könsstereotypa förväntningar från män, utan också från andra kvinnor. Till exempel berättade högutbildade kvinnor om att de inte fick samma hjälp som män av kvinnliga sekreterare. De förklarade detta med att en kvinna förväntas klara av sådana uppgifter själv.

Kvinnornas berättelser handlade emellertid också om positiv särbehandling, även på manligt dominerade arbetsplatser. De förklarade skillnader mellan hur de bemöttes på olika arbetsplatser och avdelningar med männens ålder och utbildningsbakgrund samt organisationsstrukturen. Som följande citat visar hade kvinnor också på manligt dominerad arbetsplatser erfarenheter av att bli betraktade som en bland andra:

D: Javisst det är ingen som tänker på om man är kille eller tjej här tycker jag utan här är man individer i alla fall.

A: Jag har tappat det där helt, jag tänker aldrig på att jag är tjej och att alla andra, det är till och med så att jag åkte på skid-

resa med ett gäng från jobbet, och att jag var ensam tjej det tänkte inte jag på. Vi satt där i bastun och så säger en av mina arbetskompisar till mig, ”Men Anna hur känns det att vara ensam tjej bland alla killar”. Och jag bara (skratt).

Kvinnan gav röst åt en upplevelse som hon delade med andra kvinnor inom mansdominerande tekniska miljöer och som t ex gymnasiestuderanden på en processteknisk linje uttryckte. Studenter beskrev att det i början av utbildningen hade varit jobbigt, men att de nu tredje året hade blivit likvärdig en i gänget. Deras berättelse antydde att tjejer accepteras på manliga utbildningar om de kan visa att de anpassar sig till killarnas attityder.

Berättelserna antyder emellertid också att kvinnors kompetens och egenskaper värdesattes, att kvinnor ansågs ha andra kunskaper än män, som organisationer har nytta av att få tillgång till. Att blanda män och kvinnor på samma arbetsplats beskrevs som positivt. Det ansågs också bidra till att det skapades en bättre stämning. Män och kvinnor berättade att de som arbetssökande hade mött organisationer som eftersträvade en blandning och därför hade prioriterat att anställa kvinnor på manligt dominerade och män på kvinnligt dominerade arbetsplatser. De tolkade ansatsen som att företaget ville visa sig jämställt, dvs att jämställdhet hade blivit ett mode och att blandningen sågs som ett tecken på jämställdhet. Men också på att organisationer önskade skapa lika förutsättningar för män och kvinnor (se Blomqvist 1994, Roman 1994).

Emellertid betraktades inte en positiv särbehandling av kvinnor enbart som något bra, utan också som ett rättviseproblem till männens nackdel. Det påtalade både kvinnor och män. De kvinnliga ingenjörerna svarade

på min fråga, om det kunde vara en fördel att vara kvinna när de sökte arbete:

A: Ja tyvärr, jag tror att om det är en kille och en tjej som söker samma jobb och de har likvärdig utbildning så får tjejen det för att hon är tjej.

I: Varför?

A: För att man vill få upp procentsiffrorna på jämställdhetssidan.

C: Men också för att man märker att det blir bättre stämning om man är blandade.

A: Ja, precis det stämmer ju också.

I: Så att så kallade kvinnliga egenskaper värdesätts?

B: Jo, man ser ju att det blir bättre grupper om det är blandat, det tycker jag.

Kvinnornas samtal handlade således om både hur de hade blivit positivt och negativt särbehandlade. Männerna, i de fall de talade om särbehandling av män, gav nästan enbart positiva exempel. På mina frågor om män och kvinnor hade samma förutsättningar svarade män att alla behandlades lika, eller att de hoppades att alla behandlades lika. Svaren antydde att de inte hade funderat särskilt mycket på det och de gav ofta korta svar. Undantag utgjorde män inom vården, som i långa passager berättade om fördelarna med att vara man. De mötte positiva förväntningar och bedömdes enligt andra mallar än kvinnorna. Medan kvinnor på mansdominerade arbetsplatser starkast lyfte fram hur negativa stereotyper om kvinnor påverkade männens bemötande av dem, så bemöttes de unga männen utifrån positiva stereotyper om män inom vården. De unga männen och kvinnorna gav samma bilder av hur männen blev placerade i en privilegierad position (jfr Åberg 2001). Följande citat kommer från ett samtal mellan tre manliga studeranden på vårdhögskolan, 23–29 år gamla.

A: Men det behöver inte vara så att man är mer omtyckt än någon annan i personalen. Men det är att man ser att det är en kille. När vi pratar här – å, en kille, vad duktig han är och allt det här. Bara för att man är kille så är man så duktig. Men de gör samma saker som kvinnorna.
B: Det är också mycket så att kvinnorna blir glada att få träffa en man i stället. På nåt sätt kanske vi tänker lite olika, kvinnor och män. Dom får ut nåt annat av det, de äldre, om man säger så.

En negativ bild av kvinnor skapades i synnerhet i samtalen mellan män inom vården, där många ogynnsamma stereotyper användes för att skildra tjejjerna. Killarna på vårdgymnasiet använde nästan fientliga ord, medan killarna på vårdhögskolan uttryckte sig mer beklagande. De tyckte närmast synd om tjejjerna, som de uppfattade som allvarligare, mer stressade, och som de tyckte gjorde problemen större än vad de var. De sade att tjejjerna går och åltar, är rutinmänniskor, och rädda för att få ögonen på sig. De uttryckte sig också nedsättande om att tjejjerna pratar bakom ryggen på varandra. Samtalet mellan killarna på vårdgymnasiet, 18 och 19 år gamla, visar deras nedsättande attityd:

A: Dom har sina snilleblixtar – man fattar ingenting. Ett jädra kackel på dom, och gnäll.

B: Det är som i skolan – är man kille så hörs man och det blir ett jävla liv. Råkar man säga nånting, då jävlar, vad tjujriga dom blir. Vi bara skrattar åt dom.

C: Det är nackdelen med att gå på en sån här skola. Att det är så himla mycket tjejjerna. Det blir mycket gnabb och kackel. Dom är tjujriga på varandra hit och dit.

B: Dom kan vara griniga på varann i flera år.

Denna negativa bild framförde emellertid också kvinnor. En kvinna erkände att hon själv uppfattade män som mer kompetenta och hellre vände sig till män. Hennes kamrater vände sig dock mot hennes synsätt. Följande citat är från ett samtal mellan fyra tillfälligt anställda kvinnor inom kommunens åldringsvård. Kvinnorna är 20–30 år gamla:

A: Det tycker jag är det tråkigaste inom vården. Det är nästan bara tjejjerna som jobbar. Det blir dålig stämning. Det är roligt när det kommer in nån kille och jobbar. Det blir en helt annan stämning då.

I: Vad beror det på?

E: Tjejjerna är avundsjuka på varann, tror jag.

Det fanns också bilder som pekar på nya synsätt, exempel på sådana är att tjejjerna ansågs ha ett större behov att försörja sig själva, ville resa mer och vara mer självständiga. Men stereotyperna, som de unga människorna använde, lyfte fram och fäste blicken vid beteenden som i hög grad bekräftade skillnadstänkandet. Mycket av det som kvinnor gjorde, som inte stämde med stereotyperna, passerade obemärkt. Det gällde stora delar av arbetet som de likaväl förväntades att utföra, som att göra ett gott jobb, visa medkänsla med patienterna och samarbeta. Männerna sade att de märks och att deras arbete bedöms med positiva ögon. En kille uttryckte det så, att de som killarna jobbar från noll och uppåt, medan tjejjerna jobbar från noll och neråt.

Tjejjerna kan sjunka under strecket och vi kan bara bli bättre. Om kvinnorna gör något negativt, blir det ett nederlag.

Det tycks som om det polära tänkandet är starkare på könshomogena arbetsplatser och

att stereotyperna där får funktionen av att bekräfta och stärka befintliga könsrelationer och hierarkier när dessa hotas. Det sker när män kommer in i vården eller kvinnor kommer in på traditionella mansyrken på manligt dominerande arbetsplatser.

Sammanfattningsvis pekade både män och kvinnor på diskrimineringen av unga kvinnor i arbetslivet. De tonade emellertid ned särbehandlingen. Samtalen pekar på att både kvinnor och män medverkar i återskapandet av könsskillnaderna och kvinnors underordning. Föreställningen att småbarnsmödrar är problematiska och förlustskapande för företaget tycks internaliserad i kvinnornas tänkande, liksom att omsorgen ses som föräldrarnas egen ensak att lösa och något som inte får påverka företagen. Detta framkom i både männens och kvinnornas samtal. Frånvaro och deltid sågs som något negativt i förhållande till företagets logik och gjorde företagets bedömning av kvinnorna förståelig. Företagets lönsamhetstänkande ifrågasattes inte, utan togs som en naturlig förutsättning för synen på föräldraskap och jämställdhet i arbetslivet. Kvinnor såg sin roll som problematisk och lade ansvaret delvis på sig själva för att ändra förhållandena genom att ta efter männens beteenden.

Diskursen om jämställdhet

I de unga människornas samtal återkom en diskurs om delat arbete och ansvar för hushållet, utan att de använde jämställdhetsbegreppet. Den fanns i deras skildringar av tidigare erfarenheter och förhoppningar inför framtiden och handlade om att ge kvinnor och män lika förutsättningar. Som jag tidigare har visat påtalades orättvisor i arbetslivet, samtidigt som de tonades ned och delvis gjordes till kvinnornas eget ansvar

att komma till rätta med genom att förändra sitt beteende. Man kan säga att jämställdhetsillusioner omformade de ungas egna erfarenheter av diskriminering. Därmed tonades diskrimineringens betydelse ned. Det kan också ses som tecken på jämställdhetsdiskursens genomslagskraft.

Tjejer och killar tog för givet att Sverige är på väg mot jämställdhet och de jämförde sina och kamraternas attityder och handlingar med sina föräldrars för att styrka sina föreställningar. Även om detta var en dominerande föreställning, så talade de om jämställdhet på olika sätt. En del män förlöjligade talet om jämställdhet, som de uppfattade som överdrivet, medan en del kvinnor markerade att det var viktigt att arbeta för jämställdhet inom alla områden. Ytterligare andra trodde inte att det skulle bli någon förändring. I nedanstående citat finns föreställningar som återkom i alla intervjuer. Som jag tidigare tagit upp dominerade uppfattningen att hushållsarbetet självklart ska delas av bägge i ett parförhållande, samtidigt varierade innebörden av ”att dela”. På min fråga om de diskuterade jämställdhet svarade två kvinnliga studerande på högskolans datorprogram (de var 23 och 26 år, den ena singel och den andra samboende, ingen av dem hade barn):

A: Nej, det kan jag inte säga direkt. Det nämns väl nån gång ibland. Jag tror att det är för att vi – i vår generation – eller vi tycker att det är självklart att det ska vara så. Sen är det kanske inte så, men vi tycker nog att det ska vara så.

B: Ja, ibland tycker man att det verkar som att en del strävar efter millimeterrättvisa. Då tycker jag det går till överdrift. Jag tycker också, t ex som dom säger i riksdagen, det ska vara hälften kvinnor och hälften män. Partier som

enbart har kvinnor, det tycker jag är fel, för jag tycker att den som är bäst lämpad att sköta uppgiften ska göra det. Sen om det är en man eller om det är en kvinna, det tycker inte jag spelar någon roll, utan det är bättre att det blir ett bra jobb gjort. Så där tycker jag det går lite till överdrift. A: Jag kan tänka mig att dom som är äldre än vi – som har varit med om orättvisor på ett annat sätt, än vad vi har varit – att dom känner att dom måste kämpa för det. På så vis kan vi kanske tycka det är lite överdrivet, lite löjligt. Men jag tror vi ser på det där på ett helt annat sätt. Jag tror vi tar det där mycket mer lugnt. För dom jag känner och umgås med, dom tycker att det ska vara jämställt, dom ser ingen direkt skillnad på att kvinnan ska vara i köket och mannen ska meka med bilen, eller några såna direkta uppdelningar, utan... Då tror inte jag vi tar lika allvarligt på det, utan vi har en lugnare inställning till det.

B: Men tittar man bakåt – tittar man på min farmor och farfar, så inte lagade farfar mat inte. Det gör han ju inte, så där var det ju väldigt uppdelat.

I: Att det har ändrats?

B: Ja, det är nog mer naturligt för oss, att man växer upp med det. Det är ju inte genant för killar idag att säga att dom tycker det är kul att laga mat. Det kanske det var förut. Då betraktades man som en liten toffel hjälte eller nånting. Det gör ju inte män idag.

Kvinnorna lyfte fram skillnader mellan generationer och tonade ned skillnader mellan dagens unga män och kvinnor. Relationer mellan män och kvinnor i deras generation framställdes på så sätt som jämställda. Många underströk att de inte ville ha millimeterrättvisa i hemmet. Inte heller i poli-

tiken, istället skulle den som är mest lämpad väljas. Kvotering sågs som nedvärderande för kvinnorna, som om de inte vore tillräckligt kompetenta att ta sig in av egen kraft. Millimeterrättvisa förknippades med tvång och tristess. De talade istället om att de hjälptes åt, att var och en gjorde det som de var intresserade av och att de delade det tråkiga jobbet (jfr Holmberg 1993). Både tjejer och killar förde fram föreställningar om att tjejer och killar i deras generation hade samma tankar om familj, utbildning och försörjning och att skillnaderna mellan könen skulle försvinna ju mer lika villkoren blev. Om bara kvinnor får samma utbildning som män kommer arbetslivet bli mer jämställt, var ett antagande som återkom. Här uttrycker en 22-årig arbetslös kille sin syn på förändringen mot en ökad jämställdhet:

A: Nej, jag tror det kommer att suddas ut ännu mer, att det blir ett slags unisex-samhälle. Det enda som – det blir mindre och mindre som skiljer kvinna och man. Till slut är det bara – att det blir mer och mer kroppsfunktionerna som skiljer. Att det blir mer samma tankegångar, samma moral, samma villkor. Det tror jag – det kommer att plana ut ännu mer, så att mannen och kvinnan blir mer och mer lika varann.

De kvinnliga ingenjörerna på Ericsson, som tidigare i samtalet bland annat hade berättat om ett gubbvälde på sin arbetsplats och om svårigheter för kvinnor att göra sig hörda och få respekt, sade med skratt:

A: Men det har slätats ut allting, förut var det så att tjejer var bättre på att ta hand om barn därför att det var det de gjorde, killar var ute i verkstaden och

fixade, nu för tiden kan killarna inte fixa bilen och vi tjejer kan knappt laga mat, c: Precis.

A: Nu är vi liksom jämspelta, ingen klarar nånting (skratt).

När jämställdhetsidealet ställdes mot deras erfarenhet av hur vänner och andra handlade synliggjordes dock diskrepansen mellan ideal och verklighet, nämligen att kvinnor tog en större del av hemarbetet och föräldradledigheten och arbetade deltid. Kvinnor berättade om väninnor som tog på sig det mesta av hemarbetet när de var nykära, liknande berättades inte om manliga vänner.

Så gott som alla vände sig emot att män inte lika ofta som kvinnor fick vårdnaden om sina barn efter en skilsmässa. I samtalen utgick de från barns välfärd och behov av bägge föräldrarna. Nästan alla ansåg att män och kvinnor var lika förmögna att ta hand om barn och att den av föräldrarna som bedömdes ha bäst förutsättningar, skulle få vårdnaden. Berättelser om män som hade frändömts vårdnaden upprörde och sågs som exempel på könsdiskriminering. En viss variation fanns dock, t ex uppfattningen att de minsta barnen behöver sin mamma, som därför ska ges vårdnaden.

Synen på jämställdhet spelade över ett brett spektrum från att tona ned särbehandlingen till att peka ut problem och framhäva behovet av aktiva åtgärder. Det senare framträdde inte lika starkt. Bland männen fanns vändningar som: ”jag vill tro att kvinnor har samma möjligheter som män”, vilket tyder på att de inte hade funderat särskilt mycket på saken. Andra uttryckte explicit att jämställdhetsdiskussionen var onödig med ord som: ”Jag tycker man hetsar upp sig för mycket”, ”Det finns ingenstans som man gnäller så otroligt som här i Sverige”, ”Jag är helt säker på att det

kommer att vara 100 procent jämställt om några år, med löner och jobb och allt”, ”Låt tiden ha sin gång”, ”Dom förhastar det så hemskt – tvingar att det ska ske nu”, ”Jämställdhetsdebatten har blivit löjlig, det är mest jämlikhet i Sverige i världen”, ”Det kommer bli fullt jämställt om några år, inget att hetsa upp sig för” och ”Kvotering är löjligt och det gör att man betonar könet istället för att se till människan”.

Kvinnor gav exempel på vad de ansåg vara viktiga åtgärder för att öka jämställdheten, från att själva ändra sitt beteende och vägra göra mer än partnern i hemmet till kvotering av kvinnor i arbetslivet och i politiken. Men kvotering betraktades också som orättvist mot män, och några sa att de inte ville bli betraktade som sådana som behöver extra uppbackning genom kvotering. Deras mångtydiga föreställningar kan sägas avspegla en mångtydig och komplex verklighet. Den innehåller både utvecklingen mot ökad jämställdhet, särskilt sedd i ett längre perspektiv, och en fortskridande uppdelning av mäns och kvinnors arbete och pågående diskriminering av kvinnor i arbetslivet.

Det ekonomiska tänkandets dominans

Hur ska vi förstå de unga kvinnornas och männens ambivalens? Varför blev inte fler unga kvinnor arga när de mötte könsförtrycket? Varför tonades det ned och varför lade kvinnorna skulden på sig själva när de blev orättvist behandlade? Detta är frågor som analysen av de unga männens och kvinnornas samtal väcker.

De unga tolkade sina erfarenheter genom könsskiljande bilder av kvinnors och mäns handlingar och ideal, men samtidigt lyfte de fram likheter mellan män och kvinnor. Kön gavs olika innebörder, allt ifrån starkt

polariserande i stereotypa bilder av män och kvinnor till mer sammanfallande uppfattningar. Biologiska och sociala skillnader mellan moderskap och faderskap lyftes fram och ställdes emot föreställningar om mäns och kvinnors likartade förmågor och föräldraskap som något som uppstår i samspel med barnet. I samtalen lades fragment från motstridiga synsätt intill varandra och bildade tve tydiga bilder av likheter och skillnader mellan kvinnor och män, mödrar och fäder.

De motstridiga synsätten återfinns i samhällets diskurser å ena sidan i jämställdhetsdiskursen å den andra i komplementaritetens diskursen; de båda kan sägas strida om definitionsrätten. Ett dominerande förhållningssätt i samtalen var att binda samman element från bägge diskurserna i ett resonemang om rättvisa mellan könen. Här bildade idealet att dela arbete och ansvar en given värdegrund i ett pragmatiskt förhållningssätt, som tog hänsyn såväl till biologiska och sociala könsskillnader som till arbetslivets villkor. I huvudsak framhölls jämställdhet som något som alla stödde och som samhället självklart utvecklades mot. Ungas handlingar och synsätt ställdes mot äldre generationers och framställdes därmed som jämställda, orättvisor i arbetsfördelningen mellan de unga männen och kvinnorna tonades ned.

Emellertid lyftes också motsättningarna mellan diskurserna fram och formade klyftor, som var särskilt tydliga i kvinnornas berättelser om egna erfarenheter av orättvis behandling.

De ungas ambivalens kan tolkas som en anpassning till den nuvarande könsordningen; de har integrerat bilderna av den ojämnliska könsordningen i sina förhållningssätt, samtidigt som de försöker närma sig jämställdhetsidealet genom att se sina

val som medvetna och fria. Kvinnornas benägenhet att lägga skulden på sig själva skulle också kunna förstås med detta perspektiv. Genom att lägga ansvaret för arbetsdelningen på sig själva skapar de en illusion av jämställdhet (Holmberg 1993). Men de unga vuxnas tankegångar måste också, för att förstås, sättas i relation till arbetsorganisationers rätt att definiera lönsamhet utan hänsyn till reproduktionens behov. Reproduktionens behov och värde underordnades den ekonomiska diskursens ramar i de unga människornas tolkningar, det ekonomiska tänkandet framställdes som en för-givet-tagen utgångspunkt.

Ambivalensen kan också tolkas som uttryck för glappet mellan det utbredda och allmänt accepterade jämställdhetsidealet inom den offentliga debatten å ena sidan och kvinnors och mäns varierande och endast långsamt förändrade handlingsmönster och synsätt å andra sidan. Den kan också ses som en avspeglning av motsättningar och sprickor mellan olika politiska områden, å ena sidan jämställdhetspolitik och familjepolitik och å andra sidan arbetsmarknadspolitik. Det vill säga att ambivalensen är ett uttryck för svårigheter att integrera sociala sammanhang som bygger på olika ideologier, värden och förutsättningar. Familjepolitiken har haft en betydelsefull roll i utvecklingen mot mer jämställda relationer. Genom utbyggnaden av daghem har kvinnor frigjorts för förvärvsarbete och genom föräldraförsäkringen har staten gått in och betalat föräldrar för stora delar av den förlorade arbetsinkomst som föräldraledigheten medför. Staten har så att säga köpt föräldrarna fria för att lösa konflikter mellan yrkesarbetets krav och barns behov av föräldrars närvaro, tid och omsorg. Företagen har blivit skyldiga att ge föräldrar ledighet för vård av barn, men kostnaden

har lagts på samhället och ansvaret att överbrygga motsättningarna mellan arbetsliv och familjeliv har i praktiken till stor del förblivit den enskilda föräldrarnas. Hur omsorgen organiseras har ansetts ligga utanför arbetsorganisationernas ansvar. En särskild svårighet har de mött som står utanför det fasta arbetslivet på grund av t ex förlängda studier, tillfällig anställning eller arbetslöshet eftersom de då inte har tillgång till de föräldrarättigheter som ett fast jobb medför.

När arbetsmarknadssituationen försämrades med växande arbetslöshet och nedskärningar både inom den offentliga sektorn och det privata näringslivet, ökade pressen på den enskilda arbetstagaren. Konflikterna mellan familjens behov av tid till samvaro och omsorg och arbetets krav blev tydligare. Särbehandlingen av unga kvinnor vid rekrytering kan ses som ett exempel detta. Omsorgsarbetet stämplade kvinnor som potentiella föräldrar och därmed som problematiska. Det handlade både om arbetslivets organisation och om attityder till unga kvinnor. Idag indikerar forskning att den ojämna fördelningen av föräldradledighet är en betydelsefull orsak till kvinnors sämre villkor i arbetslivet (Ahrne & Roman 1997). Det är då ett befogat jämställdhetskrav att männen ska ta hälften av föräldradledigheten och det är rimligt att förvänta sig att detta medför mer jämställda könsrelationer: kvinnor får tid till andra uppgifter och män sammankopplas med omsorgsansvar. Men det är inte givet att detta i sin tur leder till ett arbetsliv som tar större hänsyn till omsorgens behov (jfr Chodorow 1974, Fraser 1997). Det finns en risk att både småbarnsmamman och småbarnspappan förknippas med frånvaro och ses som problematiska av arbetsgivaren. Att båda könen diskrimineras, att också den

unge mannen skulle betraktas som en förlust för företaget ur ett lönsamhetsperspektiv (Albrecht m fl 1997). Det krävs därför en kritisk granskning av den ekonomiska diskursen utifrån såväl reproduktionens som jämställdhetens villkor. Gränserna för vad som är möjligt att föreställa sig måste vidgas och nya meningssammanhang skapas där föräldraskapets behov och betydelse får utrymme i tänkandet om arbetslivet.

Referenser

- Ahrne G & Roman C (1997) *Hemmet, barnen och makten: förhandlingar om arbete och pengar i familjen*. Utredningen om fördelningen av ekonomisk makt och ekonomiska resurser mellan kvinnor och män. Statens offentliga utredningar, Fritzes, Stockholm.
- Albrecht J W, Edin P-A, Sundström M & Vroman S B (1997) "Kvinnors och mäns löner – förvärvs-avbrotts betydelse" i Persson I & Wadensjö E (red) *Kvinnors och mäns löner – varför så olika?* Utredningen om fördelningen av ekonomisk makt och ekonomiska resurser mellan kvinnor och män. Statens offentliga utredningar, Fritzes, Stockholm.
- Alvesson M & Due Billing Y (1999) *Kön och organisation*. Studentlitteratur, Lund.
- Bailyn L (1993) *Breaking the Mold. Women, Men, and Time in the New Corporate World*. The Free Press, New York.
- Bang (2001) Feministisk kulturtidskrift, 2001 (2).
- Baude A (1992) *Kvinnans plats på jobbet*. SNS Förlag, Stockholm.
- Bloch M (1990) "Language, Anthropology and Cognitive Science" *Man*, vol 26:183–198.
- Blomqvist M (1994) *Könshierarkier i gungning. Kvinnor i kunskapsföretag*. Studia Sociologica Upsaliensia 39. Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala.
- Bowlby J (1970) *Attachment and Loss*. Hogarth, London.
- Brannen J, Lewis S & Nilsen A (red) (2002) *Young Europeans, Work and Family. Futures in Transition*. Routledge, London.
- Carlsson Wetterberg C, Melby K & Rosenbeck B (2002) "The Nordic Model of Marriage and the

- Welfare State” paper presenterat vid konferensen Alva Myrdal’s Questions to Our Time. Uppsala universitet.
- Chodorow N (1974) ”Family Structure and Feminine Personality” i Rosaldo M Z & Lamphere L (red) *Woman, Culture, and Society*. Stanford University Press, Stanford.
- Douglas M (1975) *Implicit Meanings. Essays in Anthropology*. Routledge & Kegan Paul, London.
- Edlund C, Ahltorp B, Andersson G & Kleppstø S (1990) *Karriärer i kläm. Om chefen, familjen och företaget*. Norstedt, Stockholm.
- Eriksson U (2000) *Det mangranna sällskapet. Om konstruktion av kön i företag*. Handelshögskolan, Göteborg.
- Fairclough N (1995) *Critical Discursive Analysis*. Longman, London.
- Foucault M (1971) *L’Ordre du Discours*. Gallimard, Paris.
- Fraser N (1997) *Justice Interruptus. Critical Reflections on “Postsocialist” Condition*. Routledge, New York.
- Fürst G (1985) *Reträtten från mansjobben. En studie av industriarbetande kvinnor och arbetsdelningen mellan könen på en intern arbetsmarknad*. Monograph from the Department of Sociology, Göteborgs universitet.
- Gonäs L, Lindgren G & Bildt C (2001) *Könssegregering i arbetslivet*. Arbetslivsinstitutet, Stockholm.
- Göransson A (1988) *Från familj till fabrik. Teknik, arbetsdelning och skiktning i svenska fabriker 1830–1877*. Arkiv, Lund.
- Haas L & Hwang P (1995) ”Fatherhood and Corporate Culture in Sweden” *Family Relations*, 44, 28–36.
- Hagström T (1991) *Ungdomars livsstilar – arbetslivets krav, en forskningsöversikt*. Arbete och Hälsa 1991:15, Arbetsmiljöstiftelsen, Solna.
- Hinnfors J (1991) *Familjepolitik. Samhällsförändringar och partistrategier 1960–1990*. Almqvist & Wiksell International, Stockholm.
- Holmberg C (1993) *Det kallas kärlek*. Anamma Förlag, Göteborg.
- Hughes D & DuMont A (1993) ”Using Focus Groups to Facilitate Culturally Anchored Research” *American Journal of Community Psychology*, 21 (6) 775–787.
- Hwang P (red) (1985) *Faderskap*. Natur och Kultur, Stockholm.
- Jackson M (1996) ”Introduction” i Jackson M (red) *Things as They Are. New Directions in Phenomenological Anthropology*. Indiana University Press, Indiana.
- Journal of Social Issues*, 2001, 57 (4).
- Järvinen M (1996) ”Kön som text – om den sociala konstruktivismens gränser” *Kvinder, Køn & Forskning*, (2) 18–28.
- Kaul H (1991) ”Who Cares? Gender Inequality and Care Leave in the Nordic Countries” *Acta Sociologica*, 34, 115–125.
- Kopytoff I (1990) ”Women’s Roles and Existential Identities” i Sanday P R & Goodenough R G (red) *Beyond the Second Sex. New Directions in the Anthropology of Gender*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Kugelberg C (1999) *Perceiving Motherhood and Fatherhood. Swedish Working Parents with Young Children*. Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala.
- Kugelberg C (2000) ”Young Adult Life with and without Limits. Different Discourses Around Becoming Adult among Swedish Young People” *Young* 8 (1) 36–53.
- Kugelberg C (2003a) (under utgivning) ”First a Job, then a Family: Discourses of Young Swedes of their Future Work and Family Life” i Henze V, Maier-Wörz V & Vogt H (red) *Youth around the Baltic Sea: Sharing Differences – Discovering Common Grounds?* Örebro universitet.
- Kugelberg C (2003b) ”Barn – Jovisst, men först en trygg försörjning” i Garsten C & Sundman K (red) *Moderna människor. Antropologiska perspektiv på samtiden*. Liber, Malmö.
- Lewis S (1996) ”Sense of Entitlement, Family Friendly Policies and Gender” i Holt H & Thaulow I (red) *Reconciling Work and Family Life. An International Perspective on the Role of Companies*. Socialforskningsinstitutet, Köpenhamn.
- Lindgren G (1985) *Kamrater, Kollegor och Kvinnor – en studie av könssegregeringsprocessen i två mansdominerande organisationer*. Research Reports 86, Department of Sociology, Umeå universitet.
- Lindgren G (1999) *Klass, kön och kirurgi: relationer bland vårdpersonal i organisationsförändringars spår*. Liber, Malmö.
- Lundén Jacoby A & Näsman E (1989) *Mamma Pappa Jobb. Föräldrar och Barn om Arbetets Villkor*. Arbetslivscentrum, Stockholm.
- Nilsson A (1992) ”Den nye mannen – finns han redan?” i Acker J m fl (red) *Kvinnors och mäns liv och arbete*. SNS, Stockholm.

- Näringslivsdepartementet (2001) *Det nya livet*. Näringslivsdepartementet, Stockholm.
- Riksförsäkringsverket (2001) "Tillfällig förädrapenning samt Förädrapenning med anledning av ett barns födelse" 2001-06-27, 2003-05-13, <http://www.statistik.rfv.se>.
- Roman C (1994) *Lika på olika villkor. Könssegregering i kunskapsföretag*. Symposium Graduale, Stockholm.
- Rosaldo M Z (1974) "Woman, Culture, and Society: A Theoretical Overview" i Rosaldo M Z & Lamphere L (red) *Women, Culture, and Society*. Stanford University Press, Stanford.
- Rudie I (1995) "Livsløp som dimension i kulturell reproduksjon" *Norsk Antropologisk Tidsskrift*, 6 (1) 53-69.
- Sahlins M (1985) *Islands of History*. University of Chicago Press, Chicago.
- Sandqvist K (1993) *Pappor och Riktiga Karlar. Om mans- och fadersroller i ideologi och verklighet*. Carlsson, Stockholm.
- SCB 1995:2.3, *Kvinnors och Mäns Liv. Del 3. Barnafödande*. Statistiska Centralbyrån, Örebro.
- Simonsen D G (1996) "Som et stykke vådt saebe mellem fedtede fingre. Køn og poststrukturalistiske strategier" *Kvinder, Køn & Forskning*, (2) 29-56.
- Smithson J & Brannen J (2002) "Qualitative Methodology in Cross-national Research" i Brannen J, Lewis S & Nilsen A (red) *Young Europeans, Work and Family. Futures in Transition*. Routledge, London.
- Thurén B (1996) "Om styrka, räckvidd och hierarki samt andra genusteoretiska begrepp" *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, (3-4) 69-85.
- Ungdomsstyrelsen (1998) *Ny Tid Nya Tankar. Ungdomars värderingar och framtidstro*. Ungdomsstyrelsen, Stockholm.
- Wagne R (1981) *The Invention of Culture*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Wahl A (1996) "Företagsledning som konstruktion av manlighet" *Kvinnovetenskaplig Tidsskrift*, 17 (1) 15-29.
- Widerberg K (1991) "Reforms for Women - On Male Terms - The Example of the Swedish Legislation on Parental Leave" *International Journal of the Sociology of Law*, 19, 27-44.
- Åberg B (2001) *Samarbete på könsblandade arbetsplatser: en könsteoretisk analys av arbetsdelning mellan kvinnor och män i två yrken: akutsjuksköterskor och ordningspoliser*. Örebro studies in Sociology, Örebro universitet.